

DEFINIREA ASPECTULUI. PROBLEME ȘI INTERPRETĂRI

ANCA PETRESCU
Palatul Copiilor, Arad

Cuvinte-cheie: *gramatică, timp, aspect, aspectualitate*

Am încercat, într-o serie de articole¹, să dăm o imagine cât mai semnificativă privitoare la stadiul actual al cercetărilor consacrate aspectului verbal. Am constatat o diversificare a punctelor de vedere și, implicit, a soluțiilor propuse, constatând, între altele, că sintagma *aspect verbal* apare ca restrictivă atâta vreme cât posibilitățile de exprimare a aspectului s-au extins de la procedeele gramaticale la cele lexicale și chiar sintactice. Ca atare, însăși definirea *categoriei aspect* a suferit modificări, fiind considerată tot mai mult o categorie *lexico-gramaticală*, și nu una strict *gramaticală*, mai exact, *verbală*. În plus, manifestările aspectuale au fost defalcate pe *faze*, a căror actualizare revine perifrazelor verbale, gramaticalizate sau nu.

Odată străbătută, cât mai extins, aria bibliografică a temei, se poate constata evoluția abordărilor de la statutul gramatical al aspectului, la cel lexico-gramatical, pentru ca mai recent el să fie situat undeva la granița dintre derivare (prefixală și sufixală) și pragmatică. Semnificativ este faptul că chiar în domeniul slavistici opiniile s-au diversificat sensibil în ce privește definirea aspectului. Fenomenul este sesizabil, mai recent, și în lingvistica cehă și slovacă. Astfel, o problemă centrală este definirea statutului prefixelor care participă la crearea de lexeme aspectuale. S-a propus delimitarea prefixelor în *gramaticale* (verbale), mai exact *prefixe strict aspectuale* și *prefixe lexicale*, cu referire specială la așa-numitele „prefixe vide” sau „preverbe vide”, care nu modifică decât neesențial sensul verbului. În acest sens, C. M. Schooneveld consideră că „prefixul verbal are

valoare strict gramaticală numai atunci când exprimă rezultatul firesc al acțiunii, iar acest rezultat se regăsește în însuși sensul lexical al verbului respectiv. În acest sens, așa-zisele „*préverbes vides*” de tipul *na-* din perechea aspectuală *pisat' – napisat'* nu își pierd sensul lexical și nici nu și-l neutralizează, ci, pur și simplu, creează forme verbale redundante”. Aceeași idee la E. Pauliny și la Š. Pečar, în a cărui opinie „prefixul verbal are funcție strict gramaticală numai în cazul acelor verbe prefixate de la care nu se mai pot deriva imperfective secundare și ale căror prefixe nu exprimă niciun sens lexical și nicio nuanță lexico-gramaticală, ci doar aspectul perfectiv al acțiunii”. În schimb, J. Horecký crede că toate prefixele posedă, pe lângă sensul gramatical, și un anumit sens lexical (Țiprișan XLII: 160).

Și în definirea aspectului verbal există opinii diferite. În gramaticile slovace din anii '60, de exemplu, nu apărea o distincție clară între „aspectul verbal și modul acțiunii verbale”, diferențierea constând, între altele, în „capacitatea verbului de a se combina cu alte verbe ce exprimă diferite faze ale acțiunii”, verbele imperfective fiind cele care „se pot combina cu verbele modale, în timp ce verbele perfective exclud această posibilitate”. Autorii unei alte gramatici slovace au o concepție diferită, ei distingând între „aspectul verbal, categorie lexico-gramaticală, și modul acțiunii verbale, categorie strict lexicală”. În acest fel, de pildă, „aspectul perfectiv nu se poate identifica cu durata minimală a acțiunii. Caracterul momentan al acțiunii, ca și caracterul rezultativ, final, incoativ, perfectiv, reprezintă diferite aspecte ale desfășurării evolutive a acțiunii” (Țiprișan : 163-164). Un cunoscut lingvist slovac, Ján Mistrík, în cartea sa *Moderná slovenčina*, nici măcar „nu pomenește” de modul acțiunii verbale, ci doar de aspectul verbal, „definit în raport cu cele trei caracteristici: durata, determinarea și repetabilitatea acțiunii. Astfel, verbele cu durată nelimitată, cu determinare incertă și care exprimă o acțiune repetată sunt imperfective, de exemplu: *kupovat' (a cumpăra mereu), pisat' (a scrie mereu), skákat' (a sări mereu)*, în timp ce verbele cu durată limitată, cu determinare precisă și care exprimă o acțiune nerepetată sunt perfective, de exemplu: *kúpit' (a cumpăra), podpísat' (a semna), skočit' (a sări)*”. Ulterior, Mistrík corectează definiția aspectului verbal, „considerând că acesta nu depinde de durata acțiunii

verbale, ci de perspectiva din care este privită acțiunea exprimată de verb – ca fiind în curs de desfășurare sau ca fapt încheiat, precum și în funcție de forma de viitor a verbului” (Țiprișan XLII: 165-166). Un alt lingvist, cehul A. Dostál, susține că „aspectul verbal nu poate fi definit decât dintr-o perspectivă *pragmatică* și exprimă atitudinea vorbitorului față de acțiunea verbală, privită ca un tot unitar”. El scoate în evidență și consecințele logice ce pot să apară în urma definirii aspectului verbal în funcție de durata acțiunii verbale, în sensul că „dacă se acceptă premisa că imperfectul este opusul perfectului și că imperfectivele exprimă o acțiune de durată, în timp ce perfectivele redau o acțiune fără durată, atunci însăși esența termenului de „acțiune”, asociată verbului și implicând o durată minimală la limită, este prejudiciată. Prin urmare, opoziția imperfectiv-perfectiv ar trebui reconsiderată din această perspectivă [...]. În plus, durata se referă strict la acțiunea verbală și nu la aspectul verbal”. Unii lingviști definesc aspectul și în funcție de „caracterul rezultativ al acțiunii verbale”, în sensul că perfectivele tind „spre atingerea unui obiectiv, a unui rezultat implicit exprimat de însăși semantica verbului, ceea ce ar însemna că toate perfectivele al căror semn nu fac referire la atingerea unui rezultat nu pot fi considerate ca atare. În consecință, caracterul rezultativ al acțiunii verbale nu poate fi considerat criteriu de definire a aspectului verbal, ci, mai degrabă, instrument auxiliar în determinarea modurilor acțiunii verbale” (Țiprișan XLII: 167-168).

Autoarea își prezintă punctul de vedere în care ar trebui perceput aspectul verbal în limbile române, unde interpretarea lui diferă de cea din lingvistica slavă. „Din punct de vedere gramatical și lexicografic – subliniază ea – este necesar ca, atunci când se compară limbile române cu cele slave, să se delimiteze clar aceste trei noțiuni: a) acțiune (stări, procese, activități), b) modul acțiunii verbale (etapizarea), c) aspectul verbal (acțiune percepută ca fiind în desfășurare vs. acțiune percepută global ca fiind unitară)” (Țiprișan XLII: 168).

În fața acestor realități din lingvistica slovacă, autoarea trage o concluzie pentru tot arealul slav și consideră că „În ciuda numeroaselor încercări de definire a aspectului verbal, nu există o opinie univocă, acceptabilă și satisfăcătoare privind această categorie lexico-gramaticală specifică tuturor limbilor slave” (Țiprișan XLII:

162). Prin extrapolare, putem spune că aceasta este situația și în lingvistica romanică și germanică, după cum ne avizează o altă cercetătoare a relației timp-aspect care arată „ca definitorie” multitudinea de criterii prin care se descriu diferitele întrebări ale prezentului, de exemplu. „Acestea – subliniază ea – nu numai că variază de la un autor la altul, dar ele se schimbă în cuprinsul aceleiași lucrări (aproape) de la o întrebare la alta” (Călărășu 1987: 22).

Pentru noi, acest excurs în arealul slav a fost și un bun prilej pentru înțelegerea unei abordări corelate, pe areale lingvistice, a interrelației *timp-aspect-aspectualitate*. De asemenea, multitudinea de realizări, mai vechi sau mai noi, ne obligă la esențializarea structurilor luate în considerare.

Lingvistica românească, în ce privește aspectul, s-a sincronizat destul de lent cu dezbaterile numeroase din lingvistica europeană, preocupată, mai ales după Primul Război Mondial, să omologheze existența aspectului și în limbile romanice și germanice. O primă încercare, a lui Al. Philippide (v. *supra*), nu a avut ecoul pe care-l merita². Abia prin 1947-1949 G. Ivănescu, în *Cursul de sintaxa limbii române moderne* (apărut în 2004, cu același titlu la Editura Junimea), face referiri, unele din ele critice, la modul în care profesorul ieșean a abordat, în continuarea tezelor lui Hermann Paul, problematica aspectului în limba română.

Lăsând la o parte episodicele referiri la aspect în limba noastră, putem afirma că momentul declanșării interesului pentru aspectul verbal în gramatica românească a fost publicarea, în 1957, a studiului lui G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes* (v. *Bibliografia*), în care lingvistul ieșean realiza un amplu excurs în istoricul problemei și își expunea propriile idei, între care caracterul universal al categoriei aspectului, deci existența lui nu numai în limbile slave, ci și în limbile romanice, inclusiv în română, simbioza aspectului cu timpul în mijloacele morfologice de actualizare a lor, diferențierea între *aspect* și *Aktionsart*, între *imperfectiv* și *perfectiv*, cu o terminologie preluată din gramatica limbilor slave, și celelalte modalități de redare a aspectului (incoative, continuative, semelfactive, terminative etc.), care nu formează însă aspectul propriu-zis. A încercat să stabilească și

anumite corelații semantice între timpurile românei și cele aspectuale ale limbii ruse, pentru a dovedi că nu modalitățile de redare sunt importante, ci existența aspectului în sine în cele două limbi, depășindu-se astfel granița „aspectuală” limbi slave – limbi neslave.

Lucrarea lui G. Ivănescu, deși nu a avut impactul așteptat, a generat câteva luări de poziție mai ales în a se demonstra inexistența aspectului în română, singurele limbi care-l posedă, în mod exclusiv, fiind limbile slave. Cicerone Poghirc evită o comparație în acest sens, limitându-se să afirme că opoziția *infectum* – *perfectum* din latină, prin care se exprima și aspectul, nu s-a transmis limbii române, care deci nu posedă categoria în cauză, cu toate că noțiunea de aspect există și e destul de importantă³.

În schimb, Alexandru Zacordoneț este foarte tranșant când afirmă că în limba română aspectul verbal „a dispărut sau n-a existat niciodată. Sau dacă există sporadic el nu are nicio rubrică a lui proprie în conștiința vorbitorilor români” așa cum se întâmplă în cazul altor categorii morfologice precum cazul, numărul, genul, timpul etc. Neavând o exprimare gramaticalizată, ca în limba rusă, aspectul în română este doar o categorie psihologică, având adică o existență semantică. El concede însă că deși aspectul nu are în română o expresie morfologică, el poate fi redat totuși cu ajutorul timpurilor și probează acest lucru prin câteva traduceri din limba rusă⁴. Înaintea lui, Gh. Bolocan dovedea statistic, tot pe bază de traduceri, că trecutului imperfectiv din rusă îi corespunde foarte bine imperfectul din română, iar trecutului perfectiv din rusă îi corespunde, în limba noastră, perfectul compus⁵. Dacă în gramatică se pot stabili corespondențe temporale cu aspectul slav, în lexic lucrurile par a fi compromise. În acest sens, Onufrie Vințeler analizează împrumuturile din slava veche în română și identifică doar urme de aspect. El constată că aspectul din verbele împrumutate se transformă dintr-o categorie gramaticală în una lexicală prin încadrarea în lexicul limbii române. În cadrul acestui proces, și prefixele aspectuale din slava veche și-au pierdut această calitate⁶. Nici Andrei Mișan nu recunoaște existența în limba română a aspectului verbal, invocând aceeași lipsă a unor mărci specifice redării lui, sub raport gramatical. Cel mult se poate admite existența lexicală a aspectului⁷.

Această idee a lipsei mărcilor gramaticalizate pentru exprimarea aspectului a persistat multă vreme în gramaticile românești, un rol important avându-l, în acest sens, și articolul Valeriei Guțu Romalo, *Semiauxiliare de aspect?* („Limba Română”, 1961, nr. 1, p. 3-16). Concepția dominantă era că aspectul este, în măsura în care poate fi perceput de locutor, doar o componentă semantică, secundară, a timpurilor, în special a celor trecute. Astfel, Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană* admite că *timpul* prezintă două aspecte: unul ce privește momentul când se săvârșește acțiunea exprimată de vorbitor, al doilea care se referă la chipul cum prezintă vorbitorul acțiunea din punctul de vedere al duratei. El identifică aici o serie de *sensuri*, precum *sens durativ*, *sens momentan*, *sens iterativ*, *sens incoativ*. Dar, observă el, „a vorbi doar de nuanțe semantice înseamnă a considera, implicit, aspectul ca o categorie negramaticală sau, cel puțin, o categorie marginală a gramaticii”, ceea ce induce ideea unei acceptări chiar „marginale” a aspectului în gramatica limbii române. Dar nu putem vorbi de două aspecte ale categoriei gramaticale a timpului, deoarece cel care se referă la „momentul în care se săvârșește acțiunea exprimată de verb” nu ține de aspect, ci exprimă un raport temporal. În plus, aspectul nu indică „chipul cum prezintă vorbitorul acțiunea săvârșită de verb”, căci aceasta se realizează prin moduri, arătând „modul în care este percepută acțiunea verbului”. Ca atare, percepția locutorului este cea care decide între aspect și timp sau le sesizează pe ambele, reunite⁸.

În GA I se fac referiri și la aspect în cadrul definiției timpurilor și a auxiliarelor, dar se specifică de îndată că numai auxiliarele de modalitate vor fi studiate, deoarece numai ele sunt caracterizate din punct de vedere gramatical. Avându-se în vedere tot timpul „exprimarea formală” a categoriilor gramaticale, se constată că, la noi, imperfectivul sau perfectivul nu se exprimă într-o „formă organizată”, ci prin „diverse mijloace”, care sunt: lexicale, formații cu prefixe și verbe indicând începutul, continuarea și sfârșitul acțiunii.

În bună măsură, modul de a considera aspectul sub raport gramatical de către Mioara Avram îl urmează pe cel din GA, dacă nu chiar mai restrictiv. Lucrurile sunt clare de la bun început, când sunt enumerate categoriile morfologice ale verbului: diateza, modul, timpul, persoana, numărul, genul și cazul. Totuși, o clasificare pe baza crite-

riului lexico-gramatical poate duce la gruparea verbelor sau „numai a sensurilor lor”, pe baza „valorilor lor aspectuale” în verbe *durative* și verbe *momentane* sau (punctuale). Verbele *durative* „exprimă o acțiune care se desfășoară într-un timp relativ îndelungat”, cum sunt: *a aștepta, a dormi, a iubi, a lupta, a munci, a petrece, a trăi, a umbla*. Verbele *momentane* „exprimă o acțiune care are loc într-un timp relativ scurt”: *a adormi, a apărea, a deschide, a se îndrăgosti, a muri, a se naște, a pleca, a tresări, a veni* (Avram 1997: 196).

Același criteriu formal îl determină pe C. Dimitriu să nu recunoască existența aspectului în gramatica limbii române. Există doar verbe care întrunesc criteriul de conținut și ele sunt *durative* și *momentane* ori *perfective* și *imperfective*, respingând totodată concepția lui G. Ivănescu privitoare la aspect. Putem spune că cu el se încheie „lista” celor care resping, aproape *de plano*, existența aspectului gramatical în limba română⁹.

Cu *Limba română contemporană* a lui Iorgu Iordan și Vladimir Robu se deschide, după opinia noastră, o perioadă de armonizare a gramaticii românești cu noile direcții din lingvistică, apărute în Europa occidentală și peste Ocean. Ei consideră că *aspectul*, alături de diateze și de modul verbal, este implicat în categoria *timpului*. Pe de altă parte, deși gramaticile nu menționează aspectul între categoriile lexico-gramaticale ale verbului, înseși denumirile *perfect* și *imperfect* induc opoziția *perfectiv / imperfectiv*. Ei aduc în discuție și gramaticalizările de la modurile personale și nepersonale, mai exact de la timpurile acestor moduri, dar și mijloacele *sintactice* prin care aspectul se poate realiza, anume semiauxiliarele de aspect, prin care se creează „sintagme predicative” de tipul *începe să meargă*¹⁰.

În gramaticile academice GALR și GBLR întâlnim o viziune integratoare a diferitelor „aspecte” ale aspectului, bazată, în primul rând, pe trăsăturile semantice ale verbului. Aceste trăsături semantice sunt încorporate în matricea semantică a verbului, producând distincția aspectuală *momentan / durativ* și pe cea modală *necesar / posibil*. Trăsăturile semantice aspectuale sunt cuprinse, ca expresie gramaticală, în paradigma verbului, în cadrul relației *timp-aspect*, dar ele pot fi exterioare acestei relații paradigmatică și încorporate în semantica unor *verbe operatori de aspect* (și de mod). Predominantă este însă relația *timp-aspect*, care s-a concretizat în forme verbale ce

reprezintă construcții complexe în care trăsăturile temporale sunt asociate unor caracteristici aspectuale și modale. În cadrul acestor construcții se dau informații și despre „*intervalul* procesului comunicat”, care poate fi *delimitat*, producând opoziția *perfectiv* vs *nonperfectiv*. În funcție de opoziția respectivă, timpurile se grupează în jurul a două caracteristici: [-Perfectiv]: imperfectul și viitorul, și [+Perfectiv]: perfectul compus, perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul și viitorul anterior, prezentul fiind considerat ca neutru, dar, în esență, imperfectiv.

Un adept, am spune, necondiționat al existenței aspectului, sub diverse realizări, în limba română, este Dumitru Irimia. În opinia lingvistului ieșean, categoria fundamentală a verbului este *timpul*, care prezintă caracteristica specifică de a fi „înglobant”, cu referire la aspect și mod, care sunt variante diferite cuprinse în timpul gramatical, toate relevate de către subiectul vorbitor în desfășurarea raportului enunțare – enunț. El are în vedere *timpul noțional*, a cărui expresie lingvistică este *timpul gramatical*, care intră în raport de complementaritate cu categoriile gramaticale de aspect și mod, ca expresie a perspectivei în care subiectul vorbitor înscrie acest raport. Ca atare, perspectiva din care este văzut raportul timp-aspect este cea dată de subiectul vorbitor.

Ținând seama de diversitatea acestor abordări a relației timp-aspect, nu credem că este inutil a da, în avans, câteva dintre definițiile propuse pentru categoria aspectului. „Aspectul este categoria specifică verbului care dă seama de structura intervalului de desfășurare a procesului comunicat prin grupul verbal. Aspectul interferează cu timpul, dar nu este o categorie deictică: aspectul este indiferent la plasarea / fixarea procesului față de momentul enunțării” (GALR I: 449). Aspectul este „expresia lingvistică a modului specific de desfășurare în timp – din perspectiva subiectului vorbitor – a acțiunii verbale în interiorul *enunț – enunțare*”, unde enunț reprezintă raportul om – limbă – lume, iar *enunțare*, raportul locutor – mesaj (Irimia 2008: 241). „Aspectul prezintă schimbarea de *stare* (subl. n.) desemnată de verb din punctul de vedere al *desfășurării* (subl. n.) sale [...]” (GBLR: 243). Coroborând datele din lingvistica noastră cu cea din lingvistica romanică și slavă, la care ne-am referit mai sus, remarcăm atât o tendință de esențializare a problemei aspectului, cât și una de

extindere a zonelor lingvistice în care el ar poseda mijloace, negramaticale, de a se manifesta.

Privite opiniile în ansamblu, ni se pare util a reține faptul că „tendința celor mai multe limbi indoeuropene a fost de a întrebuița timpurile simple pentru a distinge timpul, lăsând aspectul verbal (al acțiunii) sau neexprimat, sau exprimat prin alte mijloace” (Simenschy/Ivănescu: 1981: 414).

Note:

- 1 Cf. articolele noastre din „Philologica Banatica”, 2/2015, 2/2016, 1, 2/2017, 1, 2/2018.
- 2 *Istoria limbii române*. Volumul întâi: *Principii de istoria limbii*, Tipografia Națională, Iași, 1894. Cf. și articolul nostru, *Concepția lui A. Philippide despre categoria gramaticală a aspectului verbal*, în „Philologica Banatica”, 2015, nr. 2.
- 3 Cf. Cicerone Poghir, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, „Limba Română”, 1953, nr. 6, p. 17-22.
- 4 Cf. A. Zacordonet, *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, „Analele Universității din Iași”, secțiunea III, tom VII, 1961, p. 87-97.
- 5 Cf. Gh. Bolocan, *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română (considerații de ordin statistic)*, „Limba Română” 1959, nr. 1, p. 74-80.
- 6 Cf. O. Vințeler, *Cu privire la nuanțele de aspect ale verbelor românești de origine slavă*, „Studii și Cercetări Lingvistice”, 1969, nr. 1, p.81-92.
- 7 Cf. Andrei Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal (I)*, „Cercetări de Lingvistică”, 1969, nr. 2, p. 265-278. Idem, *Categoria gramaticală a aspectului verbal II. Există aspect verbal în limba română?*, „Cercetări de Lingvistică”, 1970, nr. 1, p. 131-143.
- 8 Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, București, 1956.
- 9 Cf. C. Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române*. 1. *Morfologia*, Editura Institutului European, Iași, 1999.
- 10 Cf. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.

Bibliografie

(în afara titlurilor menționate în text și în Note)

Avram 1997 Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București.

- Călărașu 1987 Cristina Călărașu, *Timp, mod, aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Universității din București.
- Ivănescu 1957 G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în vol. *Mélanges linguistiques*, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Editura Academiei R. P. R., București, p. 23-61.
- Simenschy/Ivănescu1981 Th. Simenschy, G. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Țiprișan XLII Marilena-Felicia Țiprișan, *Aspectul verbal în percepția lingviștilor cehi și slovaci*, „Romanoslavica”, XLII p. 159-168.

Sigle

- GA I Academia Română, *Gramatica limbii române*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, 2 vol., Editura Academiei, București, 1963.
- GALR Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Cuvântul*, vol. al II-lea: *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005 (coord. Valeria Guțu Romalo).
- GBLR Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010 (coord. Gabriela Pană Dindelegan).

DEFINING THE CONCEPT OF ASPECT. PROBLEMS AND INTERPRETATIONS

(Abstract)

Key words: *grammar, time, aspect*

The paper belongs to a rich list of contributions that the author made on the concept of *aspect*, generally speaking, and on its functionality especially in the Romanian language. Within the article, there have been made references to the points of view of Czech and Slavonic linguistics, and also to the latest opinions in the Romanian linguistics. In this respect, the author made a group of linguists that admit the existence of the concept of *aspect* within the Romanian language, on the one hand, and on the other hand, she made a group of those who deny it.